İLAHİYAT ALANINDA GÜNCEL AKADEMİK ARAŞTIRMALAR - 2024

Editörler:
Doç. Dr. Ümit Harun AKKAYA
Doç. Dr. Yasin İPEK

Kitap Dünyası

İlahiyat Alanında Güncel Akademik Araştırmalar - 2024

Editörler:
Doç. Dr. Ümit Harun AKKAYA
Doç. Dr. Yasin İPEK

Genel Yayın Yönetmeni:
Mustafa ÇALIŞKAN

KİTAP DÜNYASI YAYINLARI
Yayın No: 620

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayıncı Sertifika No: 51889

ISBN 978-605-351-939-3

Bu eserin tüm yayın hakları saklıdır. Yayınevinin/Yazarın izni olmadan eserin herhangi bir bölümü yeniden basılamayacağı gibi, kayıt, fotokopi ve bilgi depolama da dahil elektronik ya da mekanik yöntemle yeniden çoğaltılıp dağıtılması yasaktır.

Kapak Tasarım: DİZGİMİZANPAJ.COM
Baskı Öncesi Hazırlık: **Mehmet ATEŞ**
meh_ates@hotmail.com

Baskı, Cilt:
Repro Bir Matbaacılık Kağıt Reklam Tasarım Tic. Ltd. Şti.
İvedik OSB Matbaacılar Sitesi 1514 Cd. No: 23-25
Yenimahalle/ANKARA
Sertifika No: **47381**

Eylül 2024 / İstanbul

Kitap Dünyası Yayınları
Alayköşkü Cad. Küçük Sk. Civan Han No. 6/D:4
Cağaloğlu – İSTANBUL
Tel: 0212 514 93 05

www.kitapdunyasi.com.tr
bilgikitapdunyasi@gmail.com

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER 3
TAKDİM 5

Halife Emîn Dönemi Özelinde Tartışmalı Bazı Rivayetler Üzerine Birtakım Değerlendirmeler 7
Mehmet DALKILIÇ

İncil'de İyilik Olgusu ve İslami Kaynaklarla Karşılaştırmalı Analizi 29
Mustafa TURAL

Kutsal Metinlerden Hareketle Nuh Tufanı'nın Psiko-Sosyal Boyutları Üzerine Bir Değerlendirme..... 63
Ümit Harun AKKAYA

Macaristan Özelinde Belgrad'ı I. Süleyman'ın Hedefi Yapan Etkenler..... 85
Funda DEMİRTAŞ

Sihizm'de Aile 113
Mustafa KIRANATLIOĞLU

Türkiye'de Satanizmle İlişkilendirilen Olaylar ve Alınabilecek Tedbirler..... 131
Yasin İPEK

Zerdüştlerin Kutsal Kitabı Avesta..... 153
Abdulkadir KIYAK - Asim TAŞ

BENZERLİK RAPORLARI 171

TAKDİM

Değerli Okuyucu,

İlahiyat alanında yapılan akademik çalışmalar, insanlığın manevi ve entelektüel birikimine önemli katkılar sunmaktadır. "İlahiyat Alanında Güncel Akademik Araştırmalar – 2024" isimli bu eser, çeşitli üniversitelerden ilahiyat alanında uzman akademisyenlerin titizlikle hazırladığı bölümlerden oluşmaktadır. Kitap, ilahiyatın farklı disiplinlerinde yapılan güncel araştırmaları bir araya getirerek, okuyuculara geniş bir bakış açısı sunmayı amaçlamaktadır.

Editörlüğünü üstlendiğimiz bu eser yedi bölümden oluşmaktadır. Tüm metinler benzerlik tespit uygulamaları ile değerlendirilmiş ardından editoryal incelemeye tabi tutulmuştur. Benzerlik oranlarına dair rapor sonuçları son bölümde yer almaktadır. Çalışmalar eser adına göre alfabetik olarak sıralanmış ve içindekiler bölümünde yer almışlardır.

Eserin birinci bölümünde Prof. Dr. Mehmet DALKILIÇ'ın "Halife Emîn Dönemi Özelinde Tartışmalı Bazı Rivayetler Üzerine Birtakım Değerlendirmeler" adlı çalışması; ikinci bölümünde Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TURAL'ın "İncil'de İyilik Olgusu ve İslami Kaynaklarla Karşılaştırmalı Analizi" adlı çalışması; üçüncü bölümünde Doç. Dr. Ümit Harun AKKAYA'nın "Kutsal Metinlerden Hareketle Nuh Tufanı'nın Psiko-Sosyal Boyutları Üzerine Bir Değerlendirme" adlı çalışması; dördüncü bölümünde Doç. Dr. Funda DEMİRTAŞ'ın "Macaristan Özelinde Belgrad'ı I. Süleyman'ın Hedefi Yapan Etkenler" adlı çalışması; beşinci bölümünde Dr.

Öğr. Üyesi Mustafa KIRANATLIOĞLU'nun "Sihizim'de Aile" adlı çalışması; altıncı bölümünde Doç. Dr. Yasin İPEK'in "Türkiye'de Satanizmle İlişkilendirilen Olaylar ve Alınabilecek Tedbirler" adlı çalışması; yedinci bölümünde ise Doç. Dr. Abdulkadir KIYAK ve Öğr. Görevlisi Asim TAŞ'ın "Zerdüştilerin Kutsal Kitabı Avesta" adlı çalışması yer almaktadır.

İlkini bu sene yayınladığımız ve önümüzdeki yıllarda da devam ettirme niyetinde olduğumuz "İlahiyat Alanında Güncel Akademik Araştırmalar" serisinin bu ilk kitabının, ilahiyat alanındaki bilgi birikimine katkı sağlaması ve yeni araştırmalara ilham vermesini diliyoruz. Kitabı hazırlarken emeği geçen tüm yazarlara ve yayınevine teşekkür eder, keyifli okumalar dileriz.

Editörler:
Doç. Dr. Ümit Harun AKKAYA
Doç. Dr. Yasin İPEK

HALİFE EMÎN DÖNEMİ ÖZELİNDE TARTIŞMALI BAZI RİVAYETLER ÜZERİNE BİRTAKIM DEĞERLENDİRMELER

Mehmet DALKILIÇ*

GİRİŞ

Tam olarak ismi Muhammed bin Hârûn[1] olan Emîn, Abbâsi halifelerinin altıncısı olup 809-813 tarihleri arasında devleti yönetmiştir. O, kardeşi ve aynı zamanda veliahtı olan Me'mûn ile yaptığı mücadeleyi kaybetmiş ve trajik biçimde öldürülmüştür. Halîfe Emîn'in öldürülmesi Abbâsî tarihinde yaşanan bir ilktir. Çünkü ihtilalden bu zamana kadar ailenin hiçbir üyesi ne açıktan öldürülmüş ne de idam edilmişti.[2] Bu durum maktul halife hakkında birtakım tartışmaları ve bu tartışmalar ile alakalı rivayetleri beraberinde getirmiştir. Bu tür rivayetler Halife Emîn'in sadece halife olmadan ya da halife olduktan sonraki hayatı hakkında değil aynı zamanda doğumundan önceki zaman dilimi hakkında da bilgiler vermektedir. Bu husus çokta alışılagelmiş bir duruma işaret etmemektedir. Bu bağlamda Abbâsî Halifesi Emîn hakkında

* Prof. Dr., Kayseri Üniversitesi Develi İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, mail: mehmetdalkilic@kayseri.edu.tr ORCID:0000-0002-9844-5619

1 İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah bin Müslim, *el-Meârif* (Beyrût: Dâru'l-fikr, 1995), 216;

2 Hugh Kennedy, *The Early Abbasid Caliphate: A Political History*, (London: Croom Helm Ltd., 1986), 148.

tarihi kaynaklarda yer alan ve tartışmaya açık rivayetlerin tekrar gözden geçirilerek farklı rivayetler çerçevesinde tekrar ele alınması gerekir. Böylelikle tartışmaya konu olan rivayetlerin ortaya çıkmasına yol açması muhtemel nedenleri anlama imkânına sahip olabiliriz.

Halife Emîn dönemine ait tartışmaya açık rivayetleri içerik bakımından üç kısma ayırmak mümkündür: I) Halife Emin karşıtı rivayetler. II)Me'mûn yanlısı rivayetler. III)İç savaşı ve yaşanacakları öngören rivayetler

1. HALİFE EMÎN KARŞITI RİVAYETLER

Bu tür rivayetler Emîn'in doğumu öncesi, çocukluğu ve halife olmadan önceki ve Halifelik dönemi hayatına dair olumsuz aktarımları içermektedir.

1.1. Zübeyde'nin Kâbusu Ya da Emîn'in Makûs Talihi

Rivayete göre Emîn'in eğitimini üstlenmiş olan Kisâî isimli meşhur ilim adamı kimi zaman Emîn'i cezalandırma yolunu tercih ediyordu. Durumu öğrenen Zübeyde hizmetçisi Hâlisa'yı ilgili kişiye göndererek bir daha oğlunu cezalandırmamasını talep etti. Bu isteğe ilk başta Kisâî bir anlam veremedi. Zübeyde'nin isteğini ileten hizmetçi, Zübeyde'nin görmüş olduğu rüyadan dolayı Emîn'e acıdığını beyan ederek ilgili rüyayı Zübeyde'den naklen şöyle anlatır: *"Ümmü Ca'fer, Muhammed'i (Emîn) dünyaya getirdiği gece rüyasında kendisine doğru dört kadının geldiğini görür. Bu kadınlar oğlunu önden ve arkadan, sağdan ve soldan kuşatır. Önde bulunan kadın: 'Ömrü az bir hükümdar, göğsü dar, çok kibirli, işi zayıf, yükü ağır ve çok vefasız'* der. *Arkada bulunan kadın:'Sefih bir hüküмdar, saçıp savurur, çok savurgan, insafı az, israfı çok'* der. *Sağ tarafta bulunan kadın:'İri cüsseli bir hükümdar, yumuşak huyu az, günahı çok, akrabalık ilişkisini kesen biri'* der. *Sol tarafında bulunan*

kadın: 'Çok vefasız, çok tökezleyen, hızlı biçimde yok olacak hükümdar' der. Olayı anlatan Hâlisa gözyaşı döktü ve: *'Ey Kisâî (kaderden) kaçmaya çalışmanın faydası var mıdır?"* dedi.[3]

Zikretmiş olduğumuz rivayetin bir benzeri Mes'ûdi'ye ait Mürûcu'z-Zeheb isimli eserde de geçmektedir.[4] İster Dîneverî isterse Mes'ûdi'ye ait rivayeti esas alalım her iki rivayet de henüz doğmamış birinin geleceği hakkında kaçınılmaz bir sonu öngörmektedir. Bu haliyle rivayeti geleceğe yönelik haberler içeren ve yaşanacak olayları kaçınılması mümkün olmayan kader olarak tasvir eden rivayetler arasında göstermek mümkündür. Ancak bu tür rivayetlerde herhangi bir tarafı suçlamak yerine zorunlu bir kader öngörüsü ön plana çıkmaktadır ve herhangi bir tarafın lehine ya da aleyhine bir algı oluşturma gayreti yoktur. Zübeyde'nin oğlunu dünyaya getirmeden önce görmüş olduğu aktarılan rüya insanların zihninde olumsuz bir yönetici algısı oluşturmaktadır.

İlgili rivayet baştan sona Emîn aleyhtarı bir içeriğe sahiptir ve ilk baştan itibaren Emîn karşıtlığına dair motifler içermektedir. Bir hükümdarda bulunmaması gerek bütün vasıflar aktarılmıştır. Ömrünün az oluşu genç yaşta kardeşi Me'mûn'un komutanı olan Tâhir bin Hüseyin tarafından öldürülmesi işaret olarak kabul edilebilir.[5] Akrabalık bağlarına riayet etmeyen biri olarak tasvir edilirken, kardeşi ile arasında ortaya çıkan anlaşmazlık ve bu anlaşmazlığın sonucunda tüm ilişki-

---

3 Dîneverî,Ebû Hanîfe Ahmed bin Dâvûd, *el-Ahbâru't-tıvâl*, thk.Ömer Fârûk et-Tabbâi, (Beyrût:Dâru'l-Erkâm bin Ebi'l-Erkâm, tsz.),

4 Mes'ûdî, Ebû'l-Hasan Ali bin Hüseyin bin Ali, *Mürûcu'z-zeheb* (Beyrût: Dâru ihyâi't-turâsi'l-Arabî, tsz.), 3/281.

5 İbn Hayyât, Ebu Amr eş-Şeybânî, *Târihu İbn Hayyât*, hşy. Mustafa Necip Fevvâz-Hikmet Keseli Fevvâz, (Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1995), 310; Ezdî, Ebu Zekeriyya Yezid bin Muhammed, *Târihu'l-Mevsıl*, thk. Ali Habibe, (Kâhire: Lecnetü'l-ihyâi't-turasi'l-İslami, 1967), 331.

lerin kesilmesinde baş sorumlu olduğu ima edilmektedir. Vefasız oluşuna dair öngörü, bizzat babası Hârûn Reşîd tarafından kaleme alınan ve selef-halef ilişkisini düzenleyen anlaşmayı yaktırmış ya da yırttırmış olmasına yapılan bir göndermedir.[6] Hızlı biçimde yok olacak şeklindeki varsayım ise, halife olduktan yalnızca dört yıl sonra hem iktidar hem de canını kaybetmesine bir atıftır.

Gerçekten Emîn'in annesi Zübeyde böyle bir rüya görmüş müdür? Bu soruya tereddütsüz evet ya da hayır demenin ortaya çıkaracağı problemler görmezden gelinemez. Bu nedenle Zübeyde'nin oğlunun hilafeti hakkındaki görüş ve tutumlarına bakmak bizlere birtakım ipuçları verebilir. Öncelikli olarak Zübeyde böyle bir rüya görmüş ve etkilenmiş ise oğlunun halifeliği için gayret içerisinde olmaması gerekirdi. Hâlbuki gerek Zübeyde[7] gerekse onun kardeşi olan Îsâ[8], Emîn'in birinci veliaht olması için en çok gayret gösteren kişilerin başında gelmekteydi. İlgili rüyaya göre Zübeyde makûs talihli oğlunun veliaht olmaması için gayret göstermesi gerekiyorken tam aksine bir tutum içerisinde olmuştur. Amacına ulaşana kadar faaliyetlerine devam etmiş ve nihayetinde oğlunun Hârûn Reşîd sonrası halife olmasını sağlamıştır.

İkinci bir husus; Halife Emîn ile Me'mûn arasında siyasi bir kriz ile başlayan sonra iç savaşa dönüşen süreçte Zübeyde,

---

6 Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed bin Cerîr, *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebû Fazl İbrâhîm, (Kahire: Dâru'l-meârif, tsz.), 8/377; Ezdî, *Târihu'l-Mevsıl*, *319*.

7 *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, red. H. Dursun Yıldız (İstanbul: Çağ Yayınları, 1986), 3/158.

8 Taberî, *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 8/240-241; İbnü'l-Esîr, İzzüddîn Ebû'l-Hasan Ali bin Muhammed, *el-Kâmil fi't-târîh*, tsh. Muhammed Yûsuf er-Rekâke (Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1987),5/288; İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmaîl, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullah bin Abdulmuhsin et-Türkî (Kâhire: Dâru'l-hicr, 1998), 13/576.

oğlu Emîn'e açık bir destek verip yanında yer almış olmasıdır. Öyle ki Halife Emîn, Me'mûn'un ordusu ile savaşmak üzere Ali bin İsâ bin Mahân idaresinde büyük bir orduyu Horasan'a gönderirken, ilgili ordunun uğurlanmasına bizzat Zübeyde de katılmış ve ordu komutanına şu tavsiyede bulunmuştur: *"Ey Ali! Müminlerin emiri evladım olması nedeniyle şefkat ve merhametim büyüktür. Abdullah'a da (Me'mûn) başına gelebilecek kötü bir hareketten dolayı şefkat beslemekte ve merhamet etmekteyim. Oğlum bir hükümdardır ve kardeşiyle saltanat hususunda rekabete girişti. Ayrıca onun elinde olanları kıskandı. 'Kerim olan et yerken ondan başkası engel olmaya çalışır.' Abdullah'a aynı babanın evladı ve Emîn'in kardeşi olması nedeniyle hak tanı ve saygı göster. Onun sözlerine kaba cevap verme çünkü senin onun dengi değilsin. Onu, zorla götürülmeye çalışılan köleler gibi zorlama, zincire vurmak suretiyle küçük düşürme. Hizmetçi ve cariyelerden geri bırakma. Yolculuk ederken ona sert davranma. Onunla aynı hizada yürüme, ondan önce (bineğe) binme, üzengisini tutup binene kadar sen de ata binme. Eğer sana hakaret ederse tahammül göster, sana aptalca davranırsa karşılık verme."*[9]

Zübeyde'nin ordu komutanına yapmış olduğu ilgili tavsiye oğlunun zaferinden şüphe duymayan bir annenin düşüncelerini dile getirmektedir. Oğlunun kesin bir zafere ulaşacağına inanan Zübeyde'nin gümüş bir prangayı ordu komutanına uzatarak: *"Yakalamakta zorlanırsan onu bununla bağla"*[10] demesi meseleyi bizler için daha açık hale getirmektedir. O halde Dîneverî'nin eserinde yer alan ve benzer biçimde Mes'ûdi'ye ait Mürûcu'z-Zeheb isimli eserde de geçen ri-

9 Taberî, *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 8/405-406; İbn Miskeveyh, Ebû Ali Ahmed bin Muhammed bin Ya'kûb, *Tecâribü'l-ümem ve teâkubü'l-himem*, thk. Seyyid Kesrevi Hasan (Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2003), 3/298.

10 Dîneverî, *el-Ahbâru't-tıvâl*, 362; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, 3/298.

vayetin gerçekliği bizler için şüpheli duruma gelmektedir. Hülasa Emîn-Me'mûn mücadelesi sonrası tarihin geçmişe doğru kurgulanması gibi bir ihtimali akla getirmektedir.[11]

1.2. Emîn'in Kötü Ahlakı

Hârûn Reşîd'in Emîn'i birinci, Me'mûn'u ikinci veliaht olarak tayin ettiğine dair rivayet, Emîn'in tutum ve davranışları hakkında olumlu bir mesaj vermemektedir. Rivayete göre Bermekilerden Yahya bin Hâlid'i huzuruna çağıran Hârûn Reşîd veliahtlık meselesini onunla istişare etmek istedi ve dedi ki: "*Ey Ebû Fazl! Şüphesiz Rasûlullah vasiyet yapmadan vefat etti. İslam yeni idi. Araplar bir söz üzerine ittifak etmişlerdi. Allah korkudan sonra onlara emniyet verdi, zilletten sonra onları yüceltti. Henüz çok zaman geçmemişti ki, Arap toplulukları Ebû Bekir'e karşı isyan etti. Haberlerden bildiğim kadarıyla Ebû Bekir hilafeti Ömer'e bıraktı ve ümmeti ona teslim etti. Onlar Ömer'in hilafetine razı oldular. Sonra Ömer hilafet işini şûrâya bıraktı. Bildiğin gibi daha sonra hilafet hak etmeyenlere geçene kadar fitneler baş gösterdi. Veliahtlık işini düzeltip bu görevi huyunu beğendiğim, yolunu tasvip ettiğim, siyasetine güvendiğim, zaafından ve zayıflığından emin olduğum birine vermek istiyorum. Hâşimoğulları arzuları ile Muhammed'e (Emîn) meyletmektedirler.* ***Muhammed de biraz kendi arzusuna uyarak hareket eder, malını harcamakta israf eder. Bir işi yaparken kadın ve cariyelere danışır****…*"[12]

Diğer bir rivayete göre Hârûn Reşîd veliahtlık tayininde almış olduğu karardan memnun olmadığını şu sözler ile dile

---

[11] Tayeb el-Hibri, *Reinterpreting Islamic Historiography: Harun al-Rashid and Narrative of the Abbasid Caliphate* (Cambridge: Cambridge University of Press, 2004), 61-63.

[12] İbn Asem, Ahmed el-Kûfî, *el-Fütûh*, thk. Süheyl Zekkâr(Beyrût: Dâru'l-fikr, 1992), 3/401, Mes'ûdî, *Mürûcu'z-zeheb*, 3/255.

getiriyordu: *"…Ancak Muhammed bin Zübeyde'yi ondan öne alıyorum ve biliyorum ki* ***o, hevesine uyan biridir****. Fakat bundan başkasını da yapamıyorum."*[13]

Her iki rivayet küçük yaşta olan bir çocuk (Emîn) hakkında kesin ve olumsuz yargılar ortaya koymaktadır. Hâlbuki Muhammed bin Hârûn "Emîn" olarak isimlendirilip ilk veliaht olduğunda henüz beş yaşında idi.[14] Bu yaşta bir çocuktan doğru-yanlış yapma noktasında kesin bir irade göstermesi beklenen bir durum olamaz. Bu bağlamda onun olumlu ve olumsuz özelliklerinin bilinmesi mümkün gözükmemektedir.[15] Muhtemelen bu ve benzeri rivayetler hilafeti döneminde Emîn hakkında ileri sürülen ve olumsuzluk içeren iddiaları destekler içerikte aktarımlardır. Ayrıca Zübeyde'nin gördüğü iddia edilen rüyada Emîn'in ahlaki özelliklerini olumsuzlayan anlatılarla da örtüşmektedir.

1.3. Önemli İşlere Kayıtsız Kalan Halife

Abbâsî Halifesi Emîn hakkında en çok olumsuz imaj oluşturan rivayetlerden biri de hiç kuşkusuz hizmetçisi ile balık tutuşunu tasvir eden anlatıdır. Taberî başta olmak üzere bazı klasik kaynaklarda yer alan ilgili rivayet Emîn hakkında idarecilik yapmaya layık olmayan bir halife algısı oluşturur. Peki, bu rivayetin olumsuz bir imaj oluşturma noktasında etkisi nereden gelmektedir? Bu soruya vereceğimiz yanıt kabiliyetsiz yönetici profilinin ortaya çıkma sürecini bizler için açık hale getirmektedir. Şöyle ki Halife Emîn kardeşi ve veliahtı olan Me'mûn'u Irak bölgesine gelmesi noktasında ikna

---

13 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 8/79.

14 Taberî, *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 8/240; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, 3/199.

15 Abdülaziz Dûri, *el-Asrü'l-Abbâsî'l-Evvel* (Beryrût: Dâru't-talîa, 1998),143.

edemeyince ikili arasında siyasi bir kriz çıktı. Bu kriz zaman içerisinde derinleşerek fiili çatışmayı beraberinde getirdi. Rivayete göre Halife Emîn, Ali bin Îsâ bin Mahân idaresinde büyük bir orduyu Me'mûn'un ordusu ile savaşması için Horasan bölgesine gönderdi. Ancak ilgili ordu sayı bakımından az Me'mûn ordusu karşısında tutunamayarak savaşı kaybetti. İşin dramatik yanı meşhur ordu komutanı da bu savaşta hayatını kaybetti. Savaşın kaybedilmesi Irak yönetimi için büyük bir felaket idi. Felakete dair haber bir ulak tarafından Irak'ta bulunan Emîn'e ulaştırıldı. Rivayete Horasan'a göndermiş olduğu ordunun mağlup olma haberi balık tutma ile gününü geçiren Emîn'e ulaştırıldığı vakit onun haberciye tepkisi şu olmuştur: "***Yazıklar olsun sana! Beni yalnız bırak! Kevser iki balık yakaladı ancak ben hiç balık yakalayamadım.***"[16]

İktidar mücadelesinde en büyük rakibi karşısında hezimet yaşayan bir devlet başkanının bu şekilde tepki göstermesi normal bir durum değildir. İlgili rivayet, devlet işleri hususunda yeteneği olmayan, önemli-önemsiz işler arasında ayrım yapma yetisi bulunmayan, yetersiz bir yönetici algısı oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu rivayet Zübeyde'nin rüyasına dair aktarımda yer alan işi zayıf kişi imajını güçlendirmektedir. Şayet bu rivayeti esas alıp Halife Emîn hakkında bir hüküm vermek gerekirse varacağımız sonuç ilgili halife adına pek iç açıcı olmayacaktır. Hâlbuki ilgili rivayete eserinde yer veren Taberî sürece dair Halife Emîn hakkında farklı bir rivayete yer vermektedir ve bu rivayet ilk rivayet ile oluşan yönetici tasviri ile çelişmektedir. Şöyle ki Halife Emîn Horasan'a askeri birliği gönderirken bizzat kendisi orduyu uğurlamış ve ordu komutanı Ali bin Îsâ bin Mahân'a

[16] Taberî, *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 8/395; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, 3/294.

şu tavsiyede bulunmuştur: *"Askerlerin halka zarar vermesine veya köy halkına saldırmasına, ağaçları kesmesine ve kadınların ırzına tasallut etmesine engel ol! Yahyâ bin Ali'yi Rey'in başına yönetici yap ve ordunun büyük bir bölümünü ona bağla. Ona askerlerin maaşlarını rey arazisinin haracından ödemesini emret. Ayrıldığın her bölgeye arkadaşlarından birini tayin et. Horasan ehlinden olan askerlerden veya önde gelen kimselerden sana gelenler olursa onlara izzet-i ikramda bulunup ödüllendir. Kardeş kardeşi cezalandırmasın. Horasan halkının haraç vergisini ¼ oranında azalt. Sana yaralamak için ok atan veya mızrakla saldıranlara eman verme. Ele geçirdiğin zaman Abdullah'ın bir yerde üç günden fazla kalmasına müsaade etme. Ona karşı gönderdiğin kimseler dostlarından en güvendiğin kişiler olsun. Şayet şeytan onu sana düşmanlık göstermesi için aldatır ise onu güzelce bağlamak için dikkat et. Şayet o senden kaçarak Horasan'ın herhangi bir bölgesine giderse, onun peşinden gitme işiyle bizzat sen ilgilen. Sana tavsiye etmiş olduğum şeyleri anladın mı?'* Ali *'Evet'* karşılığını verdi. Emin de *'Allah'ın yardım ve bereketiyle git"*[17] dedi.

Balık tutma rivayetinin aksine ilgili rivayet Emîn'i aklı başında, isabetli tespit ve tavsiyelerde bulunan bir idareci olarak tasvir etmektedir. Halife Emîn, ordu komutanı Ali bin Îsâ bin Mahân'ın geçmişte Horasan halkına eziyet ettiğini bildiği için ona halka karşı iyi muamelede bulunmasını emrederek Horasan halkını kendi tarafına çekmeyi amaçlamıştır. Horasanlı önde gelen komutan ve kişilere taltifte bulunulmasını, vergi yükünün azaltılmasını emretmesi de ilgili amaca uygun uygulamalardır. Halife Emin sadece Horasan halkının teveccühünü kazanmayı değil aynı zamanda Horasan şehirlerini sürekli biçimde idare etmeyi de planlamıştır. Bu plana uygun biçimde yetenekli kişilerin ele geçirilen şe-

17 Taberî, *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 8/406-407.

hirlere yönetici olarak atanması, idari ve ekonomik konuların detaylı biçimde halife tarafından ele alındığını göstermektedir. Şayet ele geçirilirse Me'mûn'un kaçma veya kaçırılma ihtimaline karşı alınacak tedbirler sıralanmıştır.

Me'mûn ile yapacağı mücadeleyi en ince ayrıntısına kadar planlayan muhtemel olumsuzlukları önleme adına birtakım tedbirler öneren Halife Emîn'in, ordusunun mağlup olması karşısında başka bir ifadeyle en büyük rakibi karşısında hezimet yaşamasına tuhaf tepki vermesi, balık tutma işini yaşanan hadiseden önemli görmesi ihtiyatla yaklaşılması gereken bir rivayettir. Rivayetler bir bütünlük içerisinde ele alındığı zaman ciddi şüpheler barındırmaktadır.

2. ME'MÛN YANLISI RİVAYETLER

Halife Emîn'in kardeşi, veliahdı ve aynı zamanda en büyük rakibi olan Me'mûn hakkında tarihi kaynaklarda yer alan rivayetler genel anlamda olumlu olup Me'mûn yanlısı bir içeriğe sahiptir. Bu kısımda onun her bakımdan yöneticiliğe ehil oluşuna ve iç savaş sonunda Halife Emîn'in öldürülmesi hususunda herhangi bir suçunun olmadığına başka bir ifadeyle masum oluşuna dair rivayetler ele alınıp değerlendirilecektir.

2.1. İdeal ve Yetenekli Halife Adayı Me'mûn

Daha önce Emîn hakkında olumsuz bir algıya neden olan rivayetin devamında Me'mûn övülmekte, ideal ve yetenekli biri olarak nitelendirilmektedir. Nitekim ilgili rivayette onun hakkında övgü dolu şu ifadeler yer almaktadır: *"…Abdullah (Me'mûn)ise ahlakı güzel, görüşü yerindedir. Büyük işlerde kendisine güvenilir. Abdullah'ı veliaht seçersem Hâşimoğullarını güçendiririm şayet Muhammed'i veliaht olarak bırakırsam onun da*

halkı iyi idare edeceğinden emin değilim."[18] Zikretmiş olduğumuz rivayet gibi Me'mûn yanlısı olup onu ideal bir devlet yöneticisi olarak tasvir eden başka bir rivayette Hârûn Reşîd oğlu Me'mûn hakkında şu ifadeleri kullanmaktadır: "*Vallahi, onda Mansur'un akıl ve tedbiri, Mehdî'nin nüsûk ve ibadeti, Hâdî'nin izzet-i nefsi vardır. Buna dördüncü bir vasıf eklememi istersen bunu da yaparım..."*[19]

Her iki rivayetin ortak noktası, Abbâsî devletini yönetecek ideal bir halife profilinin çiziliyor olmasıdır. Daha önce ifade ettiğimiz gibi henüz beş yaşında olan bir çocuk hakkında net olarak olumlu ya da olumsuz şeyler söylemek doğru değildir. Bu nedenle tıpkı Emîn hakkında zikredilen rivayetler gibi bu rivayete de kuşku ile yaklaşmak gerekir.

2.2. Emîn'in Ölümü Hususunda Masum Veliaht İmajı

Emîn'in Mekke sözleşmesine aykırı biçimde hareket etmesi ve Me'mûn'dan ilgili sözleşmeye aykırı birtakım isteklerde bulunması halife ile veliahtı arasında bir iç savaşın yaşanmasında önemli bir rol oynamıştır. Meseleyi salt halef-selef ilişkisi üzerinden değerlendirirsek Emîn'i yaşanan süreci tek sorumlusu olarak görürüz. Hâlbuki Emîn Halife olduğu zaman hem kendi hem de veliahdı olan Me'mûn genç yaşta idi ve her ikisi de idarecilik noktasında yeterli tecrübeye sahip değildi. Arap olmayanlardan nefret eden Fazl bin Rebî Emîn tarafında yer alıyor ve onu yönlendiriyordu. Aynı şekilde Bermekîlerin tasfiyesinden sonra Me'mûn'un danışmanı olan ve Araplara karşı olumsuz düşünceleri ile bilinen Fazl bin Sehl, Me'mûn üzerinde etkiliydi. Selef-Halef arasında siyasi kriz ile başlayan ve daha sonra bir iç savaşa evirilen süreç, gerçekte iki Fazl'ın güç mücadelesini ifade etmektey-

---

18 İbn Asem, *el-Fütûh*, 3/401, Mes'ûdî, *Mürûcu'z-zeheb*, 3/255.

19 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 8/79.

di.[20] Dolayısıyla bir iç savaşın yaşanmasında her iki tarafın iradesi ve sorumluluğu bulunmaktaydı. Nitekim Me'mûn muhtemel bir savaşta Bağdat'ta bulunan ajanları vasıtasıyla Emîn ve önde gelen komutanları etkilemeyi başardı ve Ali bin Îsâ bin Mahân'ın ordu komutanı olarak seçilmesini sağladı.[21] İlgili şahıs geçmişte Horasan'da görev yapmış ve halk üzerinde olumsuz bir izlenim oluşturmuştu.[22] Me'mûn'un planı muhtemel savaşta Horasanlılardan oluşacak ordunun Emîn'in ordusuna karşı daha motive biçimde mücadele etmesini sağlamak idi.

Me'mûn ordu komutanlığına Tâhir bin Hüseyin'i getirdi.[23] Nihayetinde iki ordu arasında Rey yakınlarında 811 yılında yapılan savaşı Me'mûn'un ordusu kazandı.[24] Bu zafer ve sonrası savaş Me'mûn ordusunun lehine gelişti ve nihayetinde 812 yılının ikinci yarısında Bağdat şehri Me'mûn'un komutanları tarafından kuşatıldı.[25] Uzun bir kuşatmanın sonunda Ekim 813 yılında Halife Emîn, Me'mûn'un komutanı olan Tâhir bin Hüseyin'in adamları tarafından öldürüldü.[26] Abbâsî Halifesi Emîn'in kesik başı ve halifelik alametleri olan eşyalar Merv şehrinde bulunan Me'mûn'a gönderildi.[27] Kardeşinin kesik başını gören Me'mûn'un onun ölümüne

---

20 Mehmet Dalkılıç, *Abbasi Devletinde Hanedan Krizi ve İç Savaş* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2021), 117, 200.

21 Taberî, *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 8/398-399.

22 İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, 3/294.

23 Taberî, *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 8/395.

24 İbn Hayyât, *Târihu İbn Hayyât*, 309; Ezdî, 323.

25 İbn Hayyât, *Târihu İbn Hayyât*,310; Taberî, *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 8/445; Ezdî, *Târihu'l-Mevsıl*, *326.*

26 İbn Hayyât, *Târihu İbn Hayyât*,310; Ezdî, *Târihu'l-Mevsıl*, 331; Mes'ûdî, *Mürûcu'z-zeheb*, 3/298; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 5/406.

27 İbn Asem, *el-Fütûh*, 3/433; Ezdî, *Târihu'l-Mevsıl*, 331; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, 3/342.

çok üzüldüğü ve bu yüzden şöyle dediği rivayet edilir: *"Ey Allah'ım! Osmân'ın öldürülme haberi kendisine ulaşan Müminlerin emiri Ali bin Ebî Tâlib gibi diyorum ki 'Allah'a yemin olsun ki ben öldürmedim, emretmedim ve (bu işten) razı olmadım. Allah'ım! Tâhir'in kalbini hüzünle doldur."*[28] İlgili rivayetin aksine Emîn'in ölümünü haber alan Me'mûn'un sevinçten dolayı şükür secdesi yaptığına dair aktarımlar da mevcuttur.[29]

Emîn aleyhine, Me'mûn lehine rivayetlerde Mes'ûdî'nin ön plana çıkması oldukça ilginçtir. Emîn'in ölümünden Me'mûn'u sorumlu olmadığını ifade eden rivayet böyle bir amaca matuftur. Bu bağlamda ilgili kaynakta ifade edildiği gibi Me'mûn'un Emîn'in ölümünden sorumlu olmadığı, iradesi ve emri dışında bu işin gerçekleştiği iddiası doğru ise hemen ya da halife olduktan sonra Me'mûn'un başına buyruk hareket eden komutanı Tâhir bin Hüseyin'i öldürmesi ya da ağır biçimde cezalandırması gerekirdi. Aksine Me'mûn onu 821 yılında geniş yetkiler ile Horasan yöneticisi yapmış ve ilgili şahıs kendi ismi ile anılan devletin kurulmasına önderlik etmiştir.[30] Bu nedenle Me'mûn'u yaşanan olaylardan uzak tutup temize çıkarmayı amaçlayan ilgili rivayet tarihi gerçekler ile çelişen öğeler içermektedir ve bu haliyle problemlidir.

---

28 Mes'ûdî, *Mürûcu'z-zeheb*, 3/300.

29 İbnü'l-Cevzi, Ebû'l-Ferec Abdirrahman bin Ali bin Muhammed, *el-Muntazâm*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ-Mustafâ Abdülkâdir Atâ,(Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1992), 9/48; İbn Haldûn, Abdurrahmân, *Târîhu İbn Haldûn*, hşy. Halil Şehâde (Beyrût: Dâru'l-fikr, 2001), 3/301.

30 İlgili kişi ve kurmuş olduğu devlet hakkında bkz. Hasan Kurt, *Türk-İslâm Dönemine Geçişte Tahiroğulları*, (Ankara: Araştırma Yayınları,2002), 15-60.

3. İÇ SAVAŞ DÖNEMİ VE YAŞANANLARI ÖNGÖREN RİVAYETLER

Bu tür rivayetler Halife Emîn'i suçlamak ya da veliahdı Me'mûn'u temize çıkarmaktan ziyade yaşanan tüm olayları zorunlu bir kader olarak öngören anlatılardır. Bu bağlamda ilgili bölümde Hârun Reşîd'i endişelendiren öngörü, Mekke Sözleşmesi'nin Kâbe duvarından düşmesi ve Bağdat kuşatması esnasında Halife Emîn'in yaşadığı ilginç bir olaya dair rivayetler üzerinde durulacaktır.

3.1. Hârûn Reşîd'i Endişelendiren Öngörü

Abbâsî tarihinde kendisinden sonra devleti yönetmesi için yerine üç veliaht bırakan ilk Halife Hârûn Reşîd'dir. O ilk aşamada Emîn ve Me'mûn'u veliaht tayin etmiştir. Ancak bir müddet sonra verdiği kararı sorgulamaya başlamış ve bu durum onun kendisinden sonraki döneme dair endişeler yaşamasına yol açmıştır. Bu manada Hârûn Reşîd'in kendisinden sonra iki veliahdı arasında kanlı bir mücadele öngörmesi rivayetlere de yansımıştır. İlk rivayete göre Hârûn Reşîd sonraki döneme dair endişe içeren öngörüsünü saray eğitmeni Kisâî'ye şöyle ifade etmiştir: *"İlerleyen zaman içerisinde ecelim gelip öldüğüm zaman göreceksin ki, Emîn ile Me'mûn arasında ayrılık çıkacak, düşmanlık baş gösterecek, bu durum kan akıtılıp insanlar öldürülünceye, kadınların örtüleri yırtılıncaya kadar sürecek ve hayatta olanlardan çoğu ölmüş olmayı temenni edecekler."*[31]

İkinci rivayete göre benzer bir konuşma Halife Hârûn Reşîd ile saray şairi olan Asmâî arasında geçmektedir. Hârûn Reşîd endişesini Asmaî'ye şöyle dile getirmiştir: "*İkisinin arasında düşmanlık baş gösterip birbirlerine öfkelenmeye baş-*

31 Mes'ûdî, *Mürûcu'z-zeheb*, 3/253-254.

layıp kan döküldüğü zaman, hayatta olanların çoğu ölmeyi temenni ederse durum ne olur? dedi. Asmaî *'Ey Müminlerin emiri! Bu (söylediğiniz) o ikisinin doğum anına dair müneccimlerin tahminleri mi, yoksa âlimlerin nakilleri mi?* diye sordu. Hârûn Reşîd ona şu karşılığı verdi *'Aksine âlimlerin vasiyetler yoluyla peygamberlerden o ikisinin durumuna dair bildirdiği haberlerdir."*[32]

Her iki rivayet, tahtın ve veliahtlarının geleceği konusunda endişelerini dile getiren ve birtakım öngörülerde bulunan bir halifeden bahsetmektedir. İlk rivayet, gelecekte yaşanacak olaylara dair öngörünün halifeye ait olduğuna dair bir algı oluşturmaktadır. İkinci rivayete göre, Halife Hârûn Reşîd, gelecekte yaşanacak olaylar hakkında nebevî bilgilerin kendisine ulaştığı ve bu yüzden endişe duyan bir hükümdar olarak tasvir edilmektedir. Her iki rivayetin de Zübeyde'nin rüyasını anlatan Dîneverî ve Mes'ûdî'ye ait eserlerde yer alması ilginç ve düşündürücü bir durumdur. Diğer taraftan büyük endişelere ve olumsuz öngörülere sahip Halife, Hârûn Reşîd'in rivayete konu olan iki veliahdını 802 yılında Mekke'ye götürüp karşılıklı hak ve sorumlulukları içeren bir anlaşma imzalatması[33]ilgili rivayetlerin doğruluğu hakkında ciddi şüpheler uyandırmaktadır. Zîra ilgili anlaşma endişe ve korkutucu öngörülere sahip bir yöneticinin planı olarak gözükmemektedir.

3.2. Mekke Sözleşmesi'nin Kâbe Duvarından Düşmesi

Abbâsî Halifesi Hârûn Reşîd veliahdı Emîn ve Me'mûn'a anlaşma imzalattıktan sonra ilgili anlaşmayı insanlar görsün diye Kâbe duvarına astırdı. Ancak bir müddet sonra anlaş-

---

32 Dîneverî, *el-Ahbâru't-tıvâl*, 355-356.

33 İbn Hayyât, *Târihu İbn Hayyât*,302; Taberî, *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 8/275; Ezdî, *Târihu'l-Mevsıl, 302;* İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, 3/229.

manın yere düşmesi gelecekte olumsuz olaylar olacağı şeklinde yorumlandı.[34] Öyle ki ünlü İslam tarihçisi İbn Kesîr yaşanan bu olayla alakalı olarak: *"Bu, çabucak bozulacak bir iştir."* Şeklinde bir rivayeti aktarmaktadır.[35] Mes'ûdî bu hususta bir devecinin: *"Bu seçimle verilen sözler tutulmayacak/Bir yangın ki, her yeri saracak'* dediğini ve bu sözleşme hakkında fikri sorulan bir kişinin de *'Kılıçlar kınlarından sıyrılacak, imparatorluk kan ve ateşe bulanıp parçalanacak."* şeklinde söz söylediğini nakleder.[36]

Rivayetlere baktığımız zaman özelde Mekke Sözleşmesi metinin yere düşmesi genelde böyle bir anlaşmanın yapılmış olması, ileride meydana gelecek olumsuzlukların nedeni olarak gösterilmektedir. Muhtemelen Halife Emîn'in tahta geçtikten bir müddet sonra ilgili anlaşma metnini imha etmesi[37] ve bu durumun iç savaşı beraberinde getiren sürece yol açması bu tür rivayetlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Başka bir ifadeyle sadece Emîn döneminde Mekke Sözleşme metninin imha edilmesi değil aynı zamanda anlaşmanın imzalandığı döneme kadar uzanan ve metnin Kâbe'den düşmesi ile alakalı rivayetler ön plana çıkarılmıştır. Böylelikle yaşanan tüm olaylar birbirini etkileyen ve insanların iradesini saf dışı bırakan hadiseler olarak aktarılmıştır.

3.3. Kaderine Râzı Halife: Emîn

Abbâsî başkenti olan Bağdât, Me'mûn'un ordusu tarafından uzun bir müddet kuşatıldı. Kuşatmanın sonlarına doğru başka bir ifadeyle Halife Emîn'in, ölümünden birkaç gün

---

34 Taberî, *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 8/278; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, 3/230.

35 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 13/635.

36 Mes'ûdî, *Mürûcu'z-zeheb*, 3/256.

37 Taberî, *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 8/377; Ezdî, *Târihu'l-Mevsıl, 319;* İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, 3/281-282.

önce yaşadığı ilginç bir olay rivayetlerde kendine yer bulmuştur. Rivayete göre Halife Emîn kuşatmanın son günlerinde amcası İbrâhim bin Mehdî ile nebiz (hurma suyu) içmek için Dicle nehri kenarında bir araya geldi. Daha sonra kendilerine şarkı söylemesi için Da'f isminde bir cariyeyi yanına çağırdı. Ancak şarkı söylemesi için çağırılan cariye Emîn'in hoşuna gitmeyen ve öfkesine yol açan sözlere sahip şarkıları okudu. En sonunda Emîn şarkı söyleyen cariyeyi huzurundan kovdu. Huzuru terk eden cariye giderken kristalden yapılmış bir kadehin üzerine düşerek onu kırdı. Olanlara şahit olan İbrâhim bin Mehdî böyle bir olaya daha önce rastlamadığını ve cariyenin uğursuz olduğunu söyledi. Bunun üzerine Halife Emîn dedi ki: "*Yazıklar olsun sana Ey İbrahim! Bu cariyenin okuduğu şeyleri ve kadehin başına gelenleri görmüyor musun? Vallahi ben (benim için) vaktin (sonunun) geldiğini zannediyorum*"[38]

İbrâhim bin Mehdî, teselli edici sözler söylese de Emîn'in içi rahat değildi. İşte bu esnada Dicle nehrinden "***İşte hakkında fetva İstemekte olduğun mesele böylece olup bitmiştir***."[39] şeklinde bir ses duydu. Emin İbrâhim'e dönerek: "*Ey İbrahim! Benim işittiğimi sen işitmedin mi?*" dedi. İbrahim bin Mehdî sesi işitmesine rağmen işitmemiş gibi davrandı ve ona böyle bir hisse kapılmış olabileceğini söyledi. Halife Emîn aynı sesi ikinci kez işitince yerinden fırladı, atına bindi ve şehirdeki sarayına gitti.[40]

İlgili rivayete göre Halife Emîn kaderini kabul etmiş bir yönetici olarak tasvir edilmektedir. Böyle bir rivayet doğru ise Emîn'in en azından olayın geçtiği andan ölümüne kadar hiçbir şey yapmadan beklemesi gerekirdi. Hâlbuki o kuşat-

38 Taberî, *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 8/476-477.
39 Yûsûf Sûresi, 12/41.
40 Taberî, *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 8/477.

manın yoğunlaştığı ve sona yaklaştığı bir zaman diliminde kuşatma komutanlarından biri olan Herseme bin Ayan'a teslim olmak istemiştir.[41] O günkü şartlarda Emîn'in babasına en sadık komutanlardan birine teslim olma isteği en uygun çözüm yolu idi. Ancak Tâhir bin Hüseyin casusları vasıtasıyla onun bu planını öğrendi. Emîn, Herseme bin Ayan'ın askerlerine teslim olmadan önce onu yakalatıp öldürttü.[42]

Halife Emîn son ana kadar kurtulma ümidini canlı tutmuş ve son anda Tâhir'in askerleri tarafından yakalanıp öldürülmüştür. Bu manada rivayette ima edildiği gibi kaderine razı bir halife tasviri tarihi gerçekler ile örtüşmemektedir.

SONUÇ

Halife Emîn dönemi (809-813) Abbâsî tarihinde ilk iç savaşın (811-813) yaşandığı zaman dilimidir. İç savaş sonunda ilk kez meşru bir Abbâsî halifesinin bizzat veliahdı tarafından öldürülmüş olması beklenmedik bir durumdu ve bu husus ilgili döneme ait tartışmalı rivayetlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu bağlamda Halife Emîn döneminde dair tartışmaya açık rivayetler üç kısma ayrılmaktadır. İlk kısma giren rivayetler iç savaşın ve yaşananların sorumluluğunu Emîn'e yükleyen, onun hakkında olumsuz bir algı oluşturan anlatılardır. İkinci tür rivayetler Me'mûn'u ideal bir halife olarak nitelemekte ve Halife Emîn'in ölümünde bir sorumluluğu olmadığı imasında bulunmamaktadır. Üçüncü ve son guruba giren anlatılar ise ne Emîn ne de Me'mûn'un yaşanan iç savaş ve olaylardan sorumlu olmadığını, yaşanan bütün olayların gerçekte kaderin bir cilvesi olduğunu telkin eden rivayetlerdir.

---

41 Taberî, *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 8/481.

42 Taberî, *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 8/488; Ezdî, *Târihu'l-Mevsıl, 331;* Mes'ûdî, *Mürûcu'z-zeheb*, 3/299.

Emîn karşıtı, Me'mûn yanlısı rivayetlerin Dîneverî, Mes'ûdî gibi tarihçilerin eserlerinde yer alması oldukça ilginç bir durumdur. Emîn-Me'mûn mücadelesini Arap-Acem çekişmesi olarak ele alırsak ilgili tarihçilerin eserlerinde yer alan rivayetlerin temel gerekçesini daha iyi anlayabiliriz. Diğer taraftan Me'mûn döneminde Ehl-i Beyt'e karşı izlenen olumlu politikanın, Me'mûn hakkında ilgili tarihçilerin rivayet tercihini etkilemiş olması muhtemeldir. Hangi gerekçe ile olursa olsun bildiğimiz tek hakikat, Emîn dönemine ait rivayetlerin iç savaş dönemi sonrası kaleme alınmış olmasıdır. Kazananın her zaman haklı, kaybedenin ise haksız görüldüğü bir anlayış; birinci ve ikinci tür rivayetlerin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır. Öyle ki, Emîn haksız oluşuna dair algı hilafeti öncesi döneme çocukluğu ve hatta doğumu öncesi zamana kadar uzanan rivayetler ile güçlendirilmiştir. Diğer taraftan Me'mûn'un haklılığına dair rivayetler hilafeti öncesi çocukluk dönemini içerisine alacak biçimde genişletilmiştir. Bu manada her iki tür rivayet tarihin geçmişe doğru tekrar kurgulanma ihtimalini akıllara getirmektedir.

Üçüncü tür rivayetler ise Abbâsî hanedanı açısından anlaşılması ve anlatılması güç bir süreç hakkında orta bir yol bulma girişimidir. Bu bağlamda ilgili döneminde ait bu tür rivayetler yaşanan iç savaş ve istenmeyen olayları Emîn ve Me'mûn'un iradesi dışında gerçekleşen hadiseler olarak aktarmaktadır. Bu haliyle tarihi olaylara savunmacı bir bakış açısı söz konusudur. Bu anlayış ile tarihe baktığımız zaman yaşanan olayları doğru bir biçimde anlama ve anlamlandırma ihtimalimiz oldukça güçleşmektedir.

Sonuç olarak, Emîn dönemi olayları hakkında bilgi sunan ve tartışmaya açık olan rivayetler dönem şartlarının şekillendirdiği anlatılardır. Başka bir ifadeyle ilgili rivayetler ola-

nın değil olması gerekenin tarihini yazma gibi bir amaca yönelik gözükmektedir. Bu yüzden tarihi olayları ele alırken yermek, övmek ya da bahane bulmak gibi bir öncülün olmaması gerekir. Tarihçiye düşen yegâne görev, seçmeci bir anlayışla belirli rivayetleri değil de bütün rivayetleri bir arada ele alarak sonuca ulaşmaya çalışmak olmalıdır. Bunu yaparken her türlü ön yargıdan uzak durmalıdır. Bu şekilde gerçeği ortaya çıkarma noktasında önemli bir adım atmış olur.

KAYNAKÇA

Dalkılıç, Mehmet. *Abbasi Devletinde Hanedan Krizi ve İç Savaş*, Ankara: İlahiyat Yayınları, 2021.

Dîneverî, Ebû Hanîfe Ahmed bin Dâvûd. *el-Ahbâru't-tıvâl*, thk.Ömer Fârûk et-Tabbâi, Beyrût:Dâru'l-Erkâm bin Ebi'l-Erkâm, tsz.

Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi. 14 Cilt., red. H. Dursun Yıldız. İstanbul: Çağ Yayınları, 1986.

Dûri, Abdülaziz. *el-Asrü'l-Abbâsî'l-Evvel*, Beryrût: Dâru't-talîa, 1998.

el-Hibri,Tayeb. *Reinterpreting Islamic Historiography: Harun al-Rashid and Narrative of the Abbasid Caliphate*, Cambridge: Cambridge University of Press, 2004.

Ezdî, Ebu Zekeriyya Yezid bin Muhammed. *Târihu'l-Mevsıl*, thk. Ali Habibe, Kâhire: Lecnetü'l-ihyâi't-turasi'l-İslami, 1967.

İbn Miskeveyh, Ebû Ali Ahmed bin Muhammed bin Ya'kûb. *Tecâribü'l-ümem ve teâkubü'l-himem.* 7 Cilt, thk. Seyyid Kesrevi Hasan, Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2003.

İbn Asem, Ahmed el-Kûfî. *el-Fütûh*. 3 Cilt, thk: Süheyl Zekkâr, Beyrût: Dâru'l-fikr, 1992.

İbn Haldûn, Abdurrahmân. *Târîhu İbn Haldûn*. 8 Cilt, hşy. Halil Şehâde, Beyrût: Dâru'l-fikr, 2001.

İbn Hayyât, Ebu Amr eş-Şeybânî. *Târihu İbn Hayyât*, hşy. Mustafa Necip Fevvâz-Hikmet Keseli Fevvâz, Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1995.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmaîl. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. 24 Cilt, thk. Abdullah bin Abdulmuhsin et-Türkî, Kâhire:Dâru'l-hicr, 1998..

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah bin Müslim. *el-Meârif* , Beyrût: Dâru'l-fikr, 1995.

İbnü'l-Cevzi, Ebû'l-Ferec Abdirrahman bin Ali bin Muhammed. *el-Muntazâm*. 19 Cilt, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ-Mustafâ Abdülkâdir Atâ, Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1992.

İbnü'l-Esîr, İzzüddîn Ebû'l-Hasan Ali bin Muhammed, *el-Kâmil fi't-târîh*, tsh: Muhammed Yûsuf er-Rekâke(Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1987),5/288;

Kennedy, Hugh. *The Early Abbasid Caliphate: A Political History*, London: Croom Helm Ltd., 1986.

Kurt, Hasan. *Türk-İslâm Dönemine Geçişte Tahiroğulları*, Ankara: Araştırma Yayınları,2002.

Mes'ûdî, Ebû'l-Hasan Ali bin Hüseyin bin Ali. *Mürûcu'z-zeheb*, 4 Cilt, Beyrût: Dâru ihyâi't-turâsi'l-Arabî, tsz.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed bin Cerîr. *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk*. 10 Cilt, thk. Muhammed Ebû Fazl İbrâhîm, Kahire: Dâru'l-meârif, tsz.